

לזכרו

נשיא ארצות הברית

ויליאם ג'פרסון קלינטון

"ראש הממשלה שלכם היה לוחם למען השלום אבל הוא היה קורבן של השנאה. אנו צריכים ללמוד מקורבנו שאם אנשים אינם יכולים להשתחרר מהשנאה לאויביהם, הם מסתכנים בזריעת זרעי השנאה בתוכם. ארצות הברית ידעה שורה של קורבנות משלה, מאברהם לינקולן ועד לנשיא קנדי ומרטין לותר קינג. אני קורא לעם ישראל, בשם הניסיון שלנו, לא לתת לשנאה להשתלט עליכם. הישארו על הנתיב הנכון. כפי שמשה אמר לבני ישראל, כשידע שלא יגיע לארץ המובטחת: היו חזקים ואמיצים. אל תחששו, כי האלוהים ילווה אתכם ולא יכזיבכם, והוא שיצילכם"

ירושלים, הלווייתו של ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין, 6 בנובמבר 1995

"לאה, ילדי משפחת רבין, הנכדים, עם ישראל, האומה האמריקנית אבלה עמכם על אובדנו של מנהיגכם, ואני בוכה ביחד אתכם, כי הוא היה לי שותף וחבר.

בכל רגע שחלקנו יחדיו הייתה שמחה, משום שהוא היה אדם טוב. בכל רגע הייתה גם השראה, משום שהוא היה גם אדם גדול. לאה, אני יודע שיותר מדי פעמים בקורותיה של הארץ הזאת נקראת לנחם אמהות ואבות, בעלים ונשים, אחרי שבניהם ובנותיהם איבדו את אהוביהם לאלמות ולנקמה. נתת להם כוח. עכשיו, אנו כאן, יחד עם מיליונים מכל העולם כולו, מציעים בחמלה ובכבוד את תמיכתנו. מי ייתן ואלוהים ינחם אותך יחד עם אבלי ציון וירושלים.

יצחק רבין חי את ההיסטוריה של מדינת ישראל - המאבק לעצמאות, מלחמות ההשרדות, המאבק על השלום - ותמיד הוא היה בקווים הראשונים. בן זה של דוד ושלמה אחז בנשק כדי להגן על עצמאות ישראל, ונתן את חייו כדי להבטיח את עתידה של ארצו. הוא היה אדם נטול העמדות פנים, כפי שידעו כל חבריו. אני קורא שבשנת 1949, בתום מלחמת העצמאות, דוד בן גוריון שלח אותו לייצג את ישראל בשיחות ברודוס - והוא מעולם לא לבש קודם עניבה, ולא ידע כיצד לקשור אותה. הוא פתר את הבעיה בעזרת חבר, שקשר לו את העניבה - ולפני שעזב גם הראה לו כיצד לשמור על הקשר על ידי ריפופו ולהסיר את העניבה על ידי משיכתה מעל הראש. רק אז הוא למד כיצד מתנהגים עם עניבה. בפעם האחרונה שהיינו ביחד, לפני פחות משבועיים, קרה מקרה דומה: הוא הגיע לאירוע של "עניבות שחורות" בזמן, אבל בלי כפיון. השאלתי לו את עניבת הפרפר שלי וזכיתי להדק את העניבה עבורו. היה זה רגע שאשמור בליבי כל עוד אני חי. עבורו, טקסים ומילים היו תמיד דבר פחות חשוב. הרבה פחות ממעשים ומעבודה.

לפני שישה שבועות, כפי שהמלך חוסיין והנשיא מובארק יזכרו, היינו בבית הלבן, כדי לחתום על ההסכם הישראלי-פלסטיני. הרבה אנשים נאמו - אני, המלך, היושב ראש ערפאת, הנשיא מובארק, כל שרי החוץ. רק לקראת הסוף עלה לנאום ראש הממשלה יצחק רבין, ומילותיו הראשונות לקהל היו, "קודם כל החדשות הטובות - אני הנואם האחרון". אבל הוא הבין את כוחם של מילים וסמלים. "הביטו במעמד", הוא אמר בווינגטון, "מלך ירדן, נשיא מצרים, היושב ראש ערפאת ואנחנו - ראש ממשלה ושר חוץ מישראל - על במה אחת. הביטו טוב. המראה שאתם רואים לפני עיניכם היה בלתי אפשרי ולא ייאמן רק לפני שלושה חודשים. רק משוררים חלמו עליו - ולצערנו הגדול חיילים ואזרחים נהרגו כדי לעשות את הרגע הזה אפשרי".

אלו היו מילותיו של רבין. היום גם אני קורא לכל אזרחי העולם להביט היטב בתמונה.

הביטו במנהיגים מכל המזרח התיכון ומכל העולם שנשעו הנה היום בשביל יצחק רבין, ובשביל השלום. אף שלא נשמע עוד את קולו העמוק והמהדהד, הוא זה שכינס אותנו יחד שוב, במילה וברצון לשלום. עכשיו על כל אחד מאיתנו שאוהב את השלום, ועל כולנו שאהבנו אותו, להמשיך ולהיאבק למען השלום לו הוא הקדיש את חייו ולמענו נפל. רוחו ממשיכה להאיר לנו את השביל. רוחו מלווה את השלום המתפתח בין ישראל ושכנותיה. השלום חי בעיניהם של הילדים היהודים והערבים, המשאירים מאחוריהם את העבר, עבר של פחד, ומתקדמים לעבר עתיד של תקווה. השלום חי בהבטחה לביטחון אמת.

הרשו לי לומר לעם ישראל, אפילו בשעתכם הקשה שרוחו שורה עלינו - ואסור לכם לאבד את רוחכם. הביטו במה שהשגתם בהפרחת המדבר, בבניית דמוקרטיה פורחת באזור עוין, בניצחון קרבות ומלחמות - ועכשיו, בניצחון השלום.

ראש הממשלה שלכם היה לוחם למען השלום אבל הוא היה קורבן של השנאה. אנו צריכים ללמוד מקורבנו שאם אנשים אינם יכולים להשתחרר מהשנאה לאויביהם, הם מסתכנים בזריעת זרעי השנאה בתוכם. ארצות הברית ידעה שורה של קורבנות משלה, מאברהם לינקולן ועד לנשיא קנדי ומרטין לותר קינג. אני קורא לעם ישראל, בשם הניסיון שלנו, לא לתת לשנאה להשתלט עליכם. הישארו על הנתיב הנכון. כפי שמשה אמר לבני ישראל, כשידע שלא יגיע לארץ המובטחת: היו חזקים ואמיצים. אל תחששו, כי האלוהים ילווה אתכם ולא יכזיבכם, והוא שיצילכם.

"הקדיש, תפילת האשכבה היהודית, אינו מתייחס למוות - אלא לשלום. הוא מסתיים במילים: 'עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו, ועל כל ישראל, ואמרו אמן'. ושלום חבר"

הנשיא ויצמן, ראש הממשלה בפועל שמעון פרס, וכל העם בישראל, בעוד אתם ממשיכים במסלולכם אל השלום, אני מתחייב כי אמריקה לא תכזיבכם. האגדה מספרת, כי בכל דור, מאז ומעולם, קם מנהיג יהודי להגן על עמו ולהראות להם את הדרך הנכונה. ראש הממשלה יצחק רבין היה מנהיג מעין זה. הוא ידע, כפי שהכריז על מדשאת הבית בלבן, שהגיע הזמן - או במילותיו שלו: 'צריך לערוך חשבון נפש ליחסים בין העמים, בין ההורים העייפים ממלחמה, ובין הילדים שלא יידעו עוד מלחמה'. כאן בירושלים, אני מאמין באמונה שלמה, שהוא הוביל את עמו לארץ מובטחת זו. השבוע, יהודים בכל העולם ילמדו את פרשת השבוע - את פרקי התורה שבהם האלוהים בוחן את אמונתו של אברהם ומצווה עליו להקריב את בנו, יצחק, ואברהם - בנאמנותו לאלוהים - כמעט שהרג את בנו יחידו. אלוהים ריחם על יצחק אז. עכשיו אלוהים בוחן את אמונתנו ביתר קושי. הוא לקח מאיתנו את יצחק שלנו.

הקדיש, תפילת האשכבה היהודית, אינו מתייחס למוות - אלא לשלום. הוא מסתיים במילים: 'עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו, ועל כל ישראל, ואמרו אמן'. ושלום חבר".

נשיא ארה"ב, ביל קלינטון, וראש לשכתו של רבין, איתן הבר, מטייעים לו לקשור עניבת פרפר

נואם בווינגטון. לידו: רעייתו לאה ונשיא ארה"ב, ביל קלינטון

מלך ירדן

חוסיין הראשון

"נדבר על מחויבותנו לשלום, לנצח. ובואו נאמר לאלה החיים בחשיכה, לאויבי האור והאמונה והדת: כאן אנו עומדים. זהו מחננו, מחנה השלום. הלוואי שאלוהים יברכם בהכרה שעליהם להצטרף אלינו, ואנו מתפללים שיעשו זאת. אבל אנחנו לא מתביישים ולא מפחדים, אלא נחושים לממש את המורשת שעבורה נפל רעי, כפי שנפל סבי בירושלים כאשר אני ילד קטן העומד לצידו"

שלום של אמיצים - רבין וחוסיין מלך ירדן לוחצים ידיים בפגישה ברבת עמון, 1995

"אחותי, הגברת לאה רבין. מעולם לא חשבתי שרגע כזה יגיע. שאתאבל על אובדנו של אח, עמית ורע. אדם וחייל שכיבדנו, כשם שכיבד אותנו. אדם שלימד אותנו להבין כי יש ליישב מחלוקות ולקיים דו-שיח. זוהי מורשתו של יצחק רבין, וכך הפכנו לשותפים ולידידים.

איני רגיל לעמוד במעמדים כאלה, אלא כשאתה לצדי. לדבר על שלום, על חלומות ועל הדורות הבאים, שחייבים לחיות בשלום. לפעול יחד ולהיבדל יחד על זכותנו לבנות עתיד טוב יותר.

מעולם לא עלה במחשבותיי, שביקורי הראשון בירושלים, כהיענות להזמנתך, להזמנת יושב-ראש הכנסת ולהזמנת הנשיא, יתקיים בנסיבות אלה.

יצחק רבין חי כחייל, ומת כחייל למען השלום. אני מאמין שהפעם, למען כולנו, עלינו להשמיע את קולנו ולדבר בגלוי על השלום - ולתמיד. אנו שייכים למחנה השלום, אנו מאמינים בשלום ומאמינים שאלוהנו האחד רצה שנחיה בשלום ומאחל לנו שלום.

ילדי אברהם משלוש הדתות הגדולות חייבים לעשות שלום. הבה נרים את קולנו ולא נשקוט.

נדבר על מחויבותנו לשלום, לנצח. ובואו נאמר לאלה החיים בחשיכה, לאויבי האור והאמונה והדת: כאן אנו עומדים. זהו מחננו, מחנה השלום. הלוואי שאלוהים יברכם בהכרה שעליהם להצטרף אלינו, ואנו מתפללים שיעשו זאת. אבל אנחנו לא מתביישים ולא מפחדים, אלא נחושים לממש את המורשת שעבורה נפל רעי, כפי שנפל סבי בירושלים כאשר אני ילד קטן העומד לצידו.

רבין היה איש אמיץ, איש של חזון, איש שניחן באחת התכונות היקרות ביותר לאדם - צניעות. הוא העמיד את עצמו, כמוני, בדרגת אחריות של שותף למשא-ומתן, ושאלף להשיג שלום מכובד. הוא ידע, כמוני, למקם עצמו במקומו של השותף למשא-ומתן, וכך השגנו שלום מכובד, יציב ובר-קיימא. היו לו אומץ, חזון ומחשבות לשלום. בעומדי כאן, אני מתחייב בפניכם ובפני עמי בירדן, בפני העולם כולו, להמשיך ולעשות כל שביכולתנו כדי להצליח ולמלא אחר המורשת שהותירו לנו סבי וידידי. וכאשר יגיע יומי, אני מקווה שאוכל להשאיר אותה מורשת כפי שעשו סבי ויצחק רבין.

יצחק רבין, הלוואי שנשמתיך תעלה גבוה, מעלה מעלה, למען כל העמים. רבים חיים, וכה רבים גם מתים. זהו רצון האלוהים, זו דרכו של עולם. אבל בני המזל הם אלה המשאירים משהו מאחוריהם, ואתה, יצחק רבין, אחד מהם. פניהם של בני עמי, אזרחי ירדן, עצובות היום, ולבותיהם כבדים. נתפלל שאלוהים ידריכנו, איש-איש במקומו, לעשות כל שביכולתנו למען עתיד טוב יותר, כפי שביקש יצחק רבין. ככל שאחיה, אהיה תמיד גאה שהכרתי אותנו, עבדתי עמו כאח, כרע וכאדם, ובכך שיחסי החברות שלנו היו מיוחדים במינם.

בשם העם הירדני והמשפחה ההאשמית, אני מביע רגשי השתתפות עמוקים בצערכם ואת תנחומינו הכנים. נמשיך במאבקנו למען עתיד הדורות הבאים והגשמת מורשתו של יצחק רבין".

"רבין היה איש אמיץ, איש של חזון, איש שניחן באחת התכונות היקרות ביותר לאדם - צניעות. הוא העמיד את עצמו, כמוני, בדרגת אחריות של שותף למשא-ומתן, ושאלף להשיג שלום מכובד. הוא ידע, כמוני, למקם עצמו במקומו של השותף למשא-ומתן, וכך השגנו שלום מכובד, יציב ובר-קיימא. היו לו אומץ, חזון ומחשבות לשלום"

עזר ויצמן

"את אשר השיג יצחק בחייו מסמלת, אולי יותר טוב מכל דבר אחר, העובדה ששמונים נציגי מדינות באו היום לחלוק לו את הכבוד האחרון. הם באו מתוך הערכה גדולה לפועלו, מתוך הכרה והיכרות אישית איתו שנמשכה הרבה שנים. יושבים כאן הנשיא קלינטון, ראש ממשלת בריטניה, צרפת, מלך ירדן, הנשיא מובארק ממצרים, מלכת הולנד, ולא אאריך ברשימה ארוכה. הם באו בראש ובראשונה לחלוק כבוד ליצחק"

ירושלים, הלווייתו של ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין, 6 בנובמבר 1995

"יצחק היה דור תש"ח שלחם על עצמאותנו, שאף לבנות ארץ חדשה, לשים את היסודות. מרבית נוער זה התגייס מילדותו למען המולדת. יצחק ייצג את פאר הנוער הזה. תמיד אומרים, ואני אחזור, כי פגשתי אותו בפעם הראשונה במלחמת העצמאות: הוא היה יפה תואר עם בלורית יפה.

יצחק נשאר כל חייו בשירות המדינה. שירת בצבא ההגנה לישראל בצורה מפוארת: מח"ט, אלוף פיקוד, סגן הרמטכ"ל, רמטכ"ל. היה לי גם הניסיון המעניין והחשוב לשרת תחתיו בימים קשים ומעניינים. אבל השנתיים וחצי האחרונות, מבחינתי, ואני מקווה שגם מבחינתו, היו השנים שבהן בילינו הכי הרבה יחד. לפחות פעמיים בחודש, שעה וחצי של שיחה אינטימית, הוא ואני, על כל אשר חשוב וכואב למדינת ישראל.

אני יודע שכמה פעמים - ואני ממעיט אולי בדברי - דרכתי לו על יבלת. מעולם לא שמעתי ביקורת, הוא המשיך להיות אציל נפש, כפי שהוא היה. אותן השעות שבילינו מסכמות מבחינתי את כל השנים הארוכות שעברנו יחד בצבא ובממשלות. בארבע עיניים לומדים אחד את השני, מכירים איש את רעהו, טוב יותר מאשר בכל מצב אחר. שמעתי ממנו על רצונו, על שאיפותיו ועל גאוותו, על כך שמדינת ישראל היום היא אחת המדינות הכלכליות הפורחות באזור, ואולי בהרבה מקומות בעולם. על קליטת העלייה הגדולה של 60-80 אלף לשנה. על קליטתם של העולים בתעשייה ובחיים האזרחיים, והיום גם בצבא. גאוה גדולה היתה, שבזמנו נפרצה גם הדרך לשיחות עם הפלסטינים. והשלום עם ממלכת ירדן, שמלכה יושב איתנו כאן היום.

את אשר השיג יצחק בחייו מסמלת, אולי יותר טוב מכל דבר אחר, העובדה ששמונים נציגי מדינות באו היום לחלוק לו את הכבוד האחרון. הם באו מתוך הערכה גדולה לפועלו, מתוך הכרה והיכרות אישית איתו שנמשכה הרבה שנים. יושבים כאן הנשיא קלינטון, ראש ממשלת בריטניה, צרפת, מלך ירדן, הנשיא מובארק ממצרים, מלכת הולנד, ולא אאריך ברשימה ארוכה. הם באו בראש ובראשונה לחלוק כבוד ליצחק.

אבל אני בטוח שהוא היה רוצה לדעת, והוא יודע, שבואם הוא גם חלוקת כבוד למדינה. מדינת ישראל השתנתה, ויש לה עוד דרך ארוכה. מדינת ישראל שהיום יש אליה הערכה רבה בכל העולם, מדינה שהיום שואפת יותר לשלום מאשר למלחמה.

אני כשלעצמי, יחסרו לי השעות שישבתי ודיברתי איתו, יחסרו לי אותן השעות שישבנו לבד, אכלנו כמה דברים טובים, שתינו כמה דברים טובים. הוא יחסר לי, כמו שהוא יחסר לכולם. ברצוני לקרוא רק משפט אחד מפרשת השבוע: 'ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים. ויברכהו ה'. ויגדל האיש ויילך הלוך וגדל עד כי גדל מאוד'. יהי זכרו ברוך".

"אני יודע שכמה פעמים - ואני ממעיט אולי בדברי - דרכתי לו על יבלת. מעולם לא שמעתי ביקורת, הוא המשיך להיות אציל נפש, כפי שהוא היה"

נשיא המדינה, עזר ויצמן, וראש הממשלה, יצחק רבין

הרב יהודה עמיטל

"אנחנו כאן לעשות את חשבון הנפש שלנו, אבל אני רוצה קודם לדבר על המספד. 'ויאמר המלך אל עבדיו, הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל'. המומים, מדוכאים, מזועזעים, כואבים, אבלים, מושפלים, מבוישים, בושים ונכלמים אנחנו מול הרצח של ראש ממשלת ישראל. כתוב בתורה: 'שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלוהיך בו'. אם אתה שם עליך מלך, לא השם בוחר! אומר הרמב"ן: 'כל מי שהעם בוחר, סימן שמן השמים נגזר שהוא יהיה מלך ומנהיג'. זו פגיעה במלכות ישראל בעת שיבת ציון, בראשית צמיחת גאולתנו. רבותי, עלינו לקרוע קריעה ממשית על חילול השם הגדול, בכך שאירוע שכזה קורה במדינת ישראל. כסדום היינו? לזמביה דמינו? הייתכן שבמדינה של 'עם אלוהי אברהם' בפינה התרבותית בחלק הזה של העולם, יתבצע רצח שכזה?"

ירושלים, "כנס חשבון נפש של הציונות הדתית", ארבעה ימים לאחר הרצח

"קראנו את הכנס הזה למספד ולחשבון נפש. לפני שאני מתחיל בדברים שלי, אני רוצה לפנות מכאן בקריאה מקרב לב לאנשים האחרים במחנה השמאל - למען השם, תעשו הכול כדי למנוע את דברי ההסתה ההולכים וגדלים במחנה שלכם. עלולות להיות סכנות, בל אפתח פה לשטן, תוצאות של דברי הסתה אלה. כל אחד חייב בחשבון נפש. ההידרדרות ביחסים בין המחנות מחייבת את כולם.

אנחנו כאן לעשות את חשבון הנפש שלנו, אבל אני רוצה קודם לדבר על המספד. 'ויאמר המלך אל עבדיו, הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל'. המומים, מדוכאים, מזועזעים, כואבים, אבלים, מושפלים, מבוישים, בושים ונכלמים אנחנו מול הרצח של ראש ממשלת ישראל. כתוב בתורה: 'שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלוהיך בו'. אם אתה שם עליך מלך, לא השם בוחר! אומר הרמב"ן: 'כל מי שהעם בוחר, סימן שמן השמים נגזר שהוא יהיה מלך ומנהיג'. זו פגיעה במלכות ישראל בעת שיבת ציון, בראשית צמיחת גאולתנו. רבותי, עלינו לקרוע קריעה ממשית על חילול השם הגדול, בכך שאירוע שכזה קורה במדינת ישראל. כסדום היינו? לזמביה דמינו? הייתכן שבמדינה של 'עם אלוהי אברהם' בפינה התרבותית בחלק הזה של העולם, יתבצע רצח שכזה?"

למרבה הכאב, חילול השם במקרה זה הוא כפול ומכופל, כיוון שהדבר נעשה על ידי מי שרואה עצמו כדתי, וכהצדקה למעשיו הוא משתמש במצוות מן התורה. שמעתי את דברי הרוצח בבית המשפט. שום חידוש לא היה בדבריו. כל מילה שאמר נשמעה לא אחת בשנה האחרונה בחוגי הציונות הדתית, בתקשורת הכתובה והאלקטרונית. אם קיימת אפשרות כלשהי ולו גם רחוקה, שלולא נשמעו במחננו ביטויים כמו 'ממשלת בגידה', 'ממשלת דמים' וכו', הרצח אולי לא היה מתבצע, הרי שגם אנו לא יכולים לומר עוד 'ידינו לא שפכו את הדם הזה'.

כדי לטהר את המחנה יש לשמור על שישה לאווים:

1. יש להפסיק את השימוש בהלכה בעניינים פוליטיים ומדיניים. הלכה יכולה להיות חומר נפץ מסוכן כשהיא נתונה בידי בני נוער, במקום להיות מוכרעת על ידי גדולי התורה. כל נער ונערה ב'בני עקיבא' מכירים היום רק קריטריון אחד של הלכה במובנה הצר. מדי שבוע אני נשאל על-ידי צעירים מה לדעתי ההלכה בעניינים העומדים על הפרק.

המושג 'הלכה' הוא נרחב וקדוש מכדי שיינתן בידי כל צעיר וצעירה, שאין להם את רוחב הדעת ההכרחי לשיקול דעת תורני בעניינים אלה.

בענייני הנהגת הכלל, העם והמדינה, התורה אינה קובעת הלכה חד משמעית, שתהיה רלוונטית באופן אוטומטי לכל מצב וכל דור. ידועים דברי הנצי"ב בפירושו 'העמק דבר' שמסביר, שהתורה לא כתבה באופן חד-משמעי האם מינוי מלך הוא חובה או רשות, שכן 'משום דהנהגת המדינה משתנה על פי דעת מלוכה, או על פי דעת העם ונבחריהם... הרי בעניין השייך להנהגת הכלל, נוגע לסכנת נפשות שדוחה מצוות עשה, משום הכי לא אפשר בהחלט למנות מלך, כל זמן שלא עלה בהסכמת העם לסבול עול מלך'.

בשאלות גורליות בהנהגת האומה יש להתחשב במכלול שלם של גורמים - רוחניים, ביטחוניים, חברתיים, כלכליים וכד'; האם ניתן לדבר על 'הלכה' חד-משמעית, שתיתן תשובה אחידה לכל מצב ולכל זמן, מבלי להתייחס לכל אותם גורמים?

2. יש לעצור את תופעת הדה-לגיטימציה של דעות שונות בציונות הדתית. ישנם יוֹכּוּחִים עמוקים בתוך מחננו - על סולם הערכים ביחס שבין עם ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל; על מצוות כיבוש ארץ ישראל בזמן הזה, ועוד. אולם יש לחנך לכבוד הדדי בין הדעות השונות, ולהצגת התמונה הכללית לפני כל הציבור בכלל, ובני הנוער בפרט.

3. יש להפסיק את הדה-לגיטימציה כלפי הממשלה, שנבחרה באופן דמוקרטי. 120 חברי כנסת קבעו שלממשלה יש סמכות לפעול אם יש לה רוב כלשהו בכנסת. הרוב היהודי קבע שכל רוב בכנסת הוא בעל סמכות.

עלינו לזכור כי בכל הדורות נהגו כבוד כלפי מנהיגי העם, גם אם לא נהגו על פי דרך התורה. דוד כינה את שאול 'משיח ה' גם לאחר ששאול השמיד את נוב עיר הכהנים והפר את ציווי ה'. הרמב"ם, בתחילת הלכות חנוכה, מציין את חשיבותו של החג בכך ש'חזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנים'. בשם 'מלכות' הוא מכנה את מלכי בית חשמונאי, על אף התנהגותם הקשה של רבים ממלכים אלו. הכהן הגדול היה מתפלל ביום הכיפורים 'שיושיע ה' את ישראל ולא יסור מהם מלך' (רמב"ם, הלכות עבודת יום הכיפורים, ג' יא). ניתן לחלוק על הדרך, להפגין ולמחות, אך יש לנהוג בכבוד כלפי ממשלה נבחרת בישראל, כפי שנהגה הציונות הדתית מאז הקמתה.

4. יש להפסיק את הדמוניזציה של הממשלה. מדובר כאן בבעיה חינוכית ממדרגה ראשונה: אותם הצובעים בשחור את הממשלה ואת התהליך שבו היא נוקטת - מה הם יאמרו לנוער אם ממשלה זו תיבחר לעוד ארבע שנים? אם הסכמי אוסלו מובילים לאבדון - מה יהיה המסר אם התהליך שבו היא נוקטת אכן יקרום עור וגידים? קו חינוכי זה עלול לגרום למשבר רוחני עמוק ביותר.

נוסף לזאת יש בכך בעיה באמונה. לאורך כל השנים האמנו ביד ה' המכוונת את המאורעות, כפי שראינו עין בעין בשיבת ציון בדורנו. אנו, שבחסידי ה' זכינו לראות בתקומת המדינה, בבנייה ובביטוסה; ביכולת עמידתה במלחמות מול כל עמי ערב; בהתפתחותה המדהימה בתוך כמה עשרות שנים למדינה בעלת עוצמה ביטחונית, מדינית וכלכלית, אין ביכולתנו להבין את הדיבורים הנשמעים במחננו במונחים של חורבן, סוף המדינה חס וחלילה. דיבורים אלו מעידים על חולשה באמונה.

5. להפסיק את הגידופים וכינויי הגנאי כלפי אישי הממשלה. יש לדעת ולהדגיש כי הם פועלים מתוך תחושה שדרכם היא הדרך המשרתת את טובת המדינה.

6. יש לעצור את השמצת הציבור הלא-דתי התומך בתהליך השלום, כאילו הוא ציבור ללא ערכים. לטענה שרבי ז"ל, פרס וברק פעלו מתוך חוסר ערכים יהודיים ומוסריים, בעוד שנתניהו ורפול מצייתים לערכים אלו - אין כל בסיס. בקרב התומכים בתהליך המדיני ישנם אנשים שמסרו את כל חייהם למדינה, במערכת הביטחון, בפיתוח ובבנייה של האומה. אינני רוצה להזדקק לאמרתו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, על הגאולה בזכות אהבת חינום. לא מדובר כאן על אהבת חינום! זוהי אהבה לאנשים רבים, הראויים לכך בכל הלב".

אלמות ראש הממשלה

לאה רבין

”אני רוצה היום להאמין שהאסון שקרה לי ולנו, המחיר הנורא שאתה ואנחנו שילמנו, הוא לא קורבן חינוך - כי קמנו מאותו סיוט אל עולם אחר ושונה, עולם שסמך עליך, עולם שסימלת לו את הטוב ואת הצודק. היית להם מקור לתקווה כי הם ידעו: אתה הוא התקווה לשלום. אבל הם סמכו עליך יותר מדי, ונתנו לך להילחם לבד, לבד בצריח. ושתקו מדי מול הכתובת שהייתה על הקיר, מול קריאות הגנאי והשטנה הנוראות שאתה סירבת להתייחס אליהן”

תל-אביב, כיכר מלכי ישראל במלאת שבעה לרצח

”שלום חברים, כאן במקום הזה הוא עמד לפני שבוע אחד בלבד. כאן הוא היה אדם מאושר באותם רגעים, ומכאן הוא הלך אל מותו. יצחק, לו רק יכולתי לספר לך מעט מן המעט ממה שהתרחש מאותו הרגע, וממה שמתרחש בארץ כולה מאז, היית מתקשה להאמין. הייתי מספרת לך על שלוש יריות האקדח, ששתיים מהן גרמו למותך, ואתה לא היית מאמין, כי אף פעם לא חשבת שזה יכול לקרות לך. אף פעם לא נתת לכך את דעתך ולו גם לרגע אחד. והייתי מספרת ומספרת לך על מה שאירע אחר כך. איך נפרדנו ממך - המת. איך חזרנו הביתה בלעדיך - הבית שאהבנו כל כך, שיצאנו ממנו רק כמה שעות לפני כן - ועכשיו אנחנו כאן - בלעדיך. והייתי מספרת לך על הארון מכוסה דגל המדינה שעברנו על פניו. ופתאום - אתה שאי-אפשר היה לעצור אותך אף פעם - עכשיו אתה בארון - ואתה כבר לא יודע - ואתה כבר לא. ומאז - מאות האלפים, המיליונים שבאו. והנסיעה אחרי - שוב - הארון. כמה נורא - אני נוסעת עם הילדים שלנו אחרי ארוןך. וההלוויה - ששמונים מאומות העולם באו אליה לחלוק לך כבוד אחרון - מקצווי תבל. 'שא סביב עיניך וראה - כולם התקבצו ובאו לך', כנאמר במקורות.

הארון ניצב לפנינו ונאמר דברי הספד חמים, יפים, טובים, אבל נועה שלנו שדיברה הרעידה את אמות הסיפים. כל העולם בכה איתה. יצחק, גם אתה היית בוכה.

ומאז, יצחק, ההתרפקות הזאת הענקית, האדירה, העצומה עליך, על מה שהיית להם - על האהבה הזאת שאולי רק קצת ממנה ניחשת אבל את עוצמתה לא יכולת לשער. הם באים ובאים ובאים. מדינה שלמה באבל כבד כל השבוע כולו. באים אל קברך כל העת ומכסים אותו בפרחים ומדליקים נרות ומשאירים מכתבים אליך - ישר אליך. ולכיכר הזו, כיכר מלכי ישראל, זורמים וזורמים אלפי אלפים ואלפי נרות בכיכר מלכי ישראל ויושבים בני נוער, ובוכים, ושרים שירים עצובים כל כך לזכרך, והרחוב שלנו - זה הרחוב שאליו באו הרשעים כל שבוע עם כרזותיהם, עכשיו הוא גם עמוס באנשים מאותו לילה שלאחר ההלוויה - רובם צעירים. והבית שלנו, גם הוא הפך למוקד אליו נישאות עיניהם - אליו באים ובאים ובאים להיפרד - ולאחזב אותך כל-כך. ובתוך הבית אנחנו - אני,

בני הזוג רבין בושינגטון, 1968

הילדים והנכדים - מוצפים במבקרים - אלפים באים לנחם ולהתנחם - ולהיפרד ממך. יהודים, מוסלמים, נוצרים, דרוזים וצ'רקסים - ילדים, ונוער, זקנים ואלפי אלפי מכתבים של ילדים. יצחק - אתה מאמין? אנא, האמן לי שקרה כאן דבר שלא הארץ ואולי לא העולם ראו כמותו. ושואלים אותי - מאין אני שואבת כוח, והתשובה שלי היא - ממך, ממך יצחק, כי בצל הכוח האדיר שלך הייתי כל כך הרבה שנים - והיום, כאשר אני משוחחת איתך, אני יודעת שרק כך היית רוצה לראות אותי - חזקה. נחשול האהבה הזה המגיע עד אלינו הוא שלך, אבל גם הוא חייב להיענות בתודה - ואני כאן כדי להודות לכם, לכולם. אני רוצה לספר לך שבאים גם המאבטחים שלך. הם בוכים ואני מעודדת אותם ואת רוחם ואומרת לכם: יצחק פעל כל השנים באמונה מלאה בכם. לרגע לא חשב שמשהו יכול לקרות לו, כי אתם שומרים עליו. וכך חייתי גם אני בשקט, כי הם שומרים עליך. והיום אני נשבעת להם, שלעולם, לעולם לא תהיה לי כל טענה אליהם על מה שקרה - ומתוך תחושת היכרותי אותך, אני יודעת שכך היית רוצה לומר להם גם אתה, אילו רק יכולת. זה קרה ואתם עשיתם הכל, ולעולם, לעולם, נאמין בכם, כי אתם כל כך נפלאים, כל אחד ואחד מכם נפלאים.

לאה ויצחק רבין בסלון ביתם בתל אביב

יצחק, אתה מכיר אותי ויודע שאני מחפשת תמיד את חצי הכוס המלאה. על כן אני רוצה היום להאמין שהאסון שקרה לי ולנו, המחיר הנורא שאתה ואנחנו שילמנו, הוא לא קורבן חינם - כי קמנו מאותו סיוט אל עולם אחר ושונה, עולם שסמך עליך, עולם שסימלת לו את הטוב ואת הצודק. היית להם מקור לתקווה כי הם ידעו: אתה הוא התקווה לשלום. אבל הם סמכו עליך יותר מדי, ונתנו לך להילחם לבד, לבד בצריח. ושתקו מדי מול הכתובת שהייתה על הקיר, מול קריאות הגנאי והשטנה הנוראות שאתה סירבת להתייחס אליהן - ושתקו. ורק הערב האחרון כאן, בכיכר מלכי ישראל בשבוע שעבר, כאשר קהל האלפים בא להביע תמיכה בך בדרך הקשה אל השלום, עודד ושימח אותך. ועכשיו, יודע הנוער הנפלא שלנו ויודעים גם הילדים ויודעת הארץ כולה, שאי-אפשר ואסור יותר לשתוק. ועכשיו יישמע הקול הקורא, השפוי, הצודק. ועכשיו הרוב הדומם יהפוך לרוב שאינו דומם יותר - שיבצר ויחזק את ממשיכי דרכך אל השלום. אני פונה אליך שמעון, להמשיך ולהוביל את עם ישראל אל השלום בדרכו וברוחו של יצחק. שלום, חבר. אני לא נפרדת ממך, אבל תנוח בשלום על משכבך, ואצלנו אתה תמשיך לחיות".

בהלוויה: רעייתו של רבין, לאה, וילדי דליה ויובל

דברים נוספים לזכרו

נעמי שמר

דברים שנשאה נעמי שמר בטקס האזכרה ליצחק רבין במלאת שנה להירצחו, נובמבר 1996

"הידעו הדמעות מי שפכן?

וידעו הלבבות מי הפכם?

הפכם הוא מאורם תוך רגבים

ולא ידעו רגבים מה בתוכם'.

ככה שרנו בנעורינו, בשני קולות.

מהו הדבר שהפך את ליבנו ככה בארבעה בנובמבר?

סיפורו של רבין הוא הסיפור של כולנו:

הנער הג'ינג'י בחולות תל-אביב - הוא אנחנו.

המפקד הצעיר של צבא היחפים בפלמ"ח - הוא אנחנו.

האיש שקבר כל כך הרבה חברים בדרך לירושלים - הוא אנחנו.

המנצח בששת הימים - הוא אנחנו.

האיש שהיתה בו נחישות של חץ שלוח למרחקים ארוכים,

שעמס את אחריותו האישית כמו פועל-נמל,

שהאמין בצדקתנו באמונה שלמה,

האיש שכל יום מחייו הבוגרים היה שירות,

האיש שחלם להשאיר אחריו שולחן-חול נקי,

ולהביא שלום בימיו, בזוכרו את כל אבדותינו, בכל שדות הקרב שלנו,

האיש שסיפור חייו ומותו חובק בתוכו את סיפור חייו ומותנו -

האיש שצנח על משמרתו בכיכר מלכי ישראל,

מוקף תרועות-אהבה ופרחים ותקווה -

זה האיש שהפך את לבבנו, כלהט החרב המתהפכת.

זה האיש שנצרב בזיכרונו כמכות-אש,

ושם יישאר".

נתן יונתן

האיש ההוא

איפה ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא
אשר היה כערבות הבוכיות?

למרגלות ההר נולד
ליד הנחל

בחורף שר בין ערבות בוכיות
בקיץ בין אורות בצעי המים
לחמו שילח על פני הנחל לדגה
מקני הסוף כרת לו עפיפון
וכשהיה לאיש

מגבעולי הערבות הבוכיות נטה סוכה
מאבן המבצר האפורה בנה לו בית
על מי הנחל טחנה הקים
זרע שדות
שלח הונו על פני הים באניות סוחר
אך יש אשר יניח כלי מלאכתו
ויהיה פתאום לאיש אחר.

איפה ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא
אשר היה כערבות הבוכיות?

למרגלות ההר נולד, ליד הנחל
יידוד פזור נפש על ההר או בבכאים
ובנופלו בבוקר לא עבות אחד על אדמתו
יקנו לו אחוזת עולם,
ליד אמות המים השקטות

איפה ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא
אשר היה כערבות הבוכיות
וכמו מבצר עתיק היה בסוף הדרך?

איפה ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא
אשר היה כערבות הבוכיות?

"ואז באו שלוש היריות ונהפכו ליבבת סירנות איומה שבישרה
את רציחתו [...] עם שלם אמר את אהבתו ותודתו למי שנתן
את כולו לתקומת ישראל. אל תוך מנגינות האבל שהושרו
בימים ובלילות הצטרף גם שירי, 'האיש ההוא' [...] פעמים
רבות שאלוני, מי הוא אותו האיש שאליו ועליו נכתב השיר.
אולי היה שתול בי שירו של ביאליק 'אחרי מותי'. ומכל מקום,
את דמותו בדיתי ועיצבתי מתוך נוף ילדותי ומשאלות ליבי [...]
סיפרתי בשיר הבלאדי הזה על איש הבונה את בית חייו, מעצב
את גורלו מחומרי המקום, כעץ שתול על פלגי מים, איש ישר
דרך, שכל חייו עמל, אך יש לו עיתות שתיקה והרהורים, כאילו
אמרת אל לבי, מי יתנני איש אשר כזה [...] עכשיו, כשהתחבר
השיר אל הרגע ההוא, כבד יגון ושגב, חשבתי להקדיש אותו
ליצחק, שכל חייו מיעט בדברים והרבה תפארת, שסכך בגופו
וברוחו על כולנו, שהיו סביבו אנשים מבריקים ממנו, אך לא היה
אחד כמוהו. שכמו מבצר עתיק היה בסוף הדרך. מכאן ואילך
יהיה יצחק רבין האיש ההוא, שיצא מאלמוניותו ולזכרו אני
מקדיש את השיר"